

Полевич К.В., студентка гр.МЕ-13
Харківський державний університет харчування та торгівлі
Ушакова Н.Г., к.е.н., професор,
завідувач кафедри економічної теорії та права,
Харківський державний університет харчування та торгівлі, м. Харків

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ГЛОБАЛЬНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

Процеси інтернаціоналізації та глобалізації вищої школи є об'єктивними витоками дії законів еволюційного розвитку суспільства. В умовах, коли інформація та знання стають провідними чинниками суспільної динаміки, національна економіка стає більш чутливою до стану вищої освіти, яка із підсистеми формування трудового потенціалу перетворюється у сферу господарського розвитку. Особливістю сучасного розвитку вітчизняної вищої освіти стало накладання глобальних та регіональних інституційних змін, перші з яких пов'язані з інтелектуалізацією суспільного виробництва, а останні – з транзитивністю пострадянських економік. Масштаби і важливість вищої освіти істотно змінилися, від сектора вищої освіти очікується внесок у рівність, забезпечення якості та ефективність функціонування економічних систем.

Головним суб'єктом освітніх відносин, на якого орієнтується сфера освіти в першу чергу, є людина з її індивідуальними освітніми потребами, які стають все більш різноманітними. Зміни відбулися по всьому ланцюгу стейкхолдерів сфери освіти, зросла участь зовнішніх зацікавлених сторін в управлінні системою та інституційному управлінні, а також у забезпеченні якості освіти. За кілька останніх десятиліть суттєві зміни відбулися в академічному лідерстві системи вищої освіти, включаючи нові способи організації університетів як корпорацій з виробництва знань і інновацій. Академічні лідери все більше розглядаються як менеджери, коаліції чи підприємці. Джерела фінансування стають все більш різноманітними, державне фінансування вищої освіти все частіше супроводжується постановкою цілей використання ресурсів, фінансуванням на основі результатів, зростає частка приватних коштів, спрямованих на здобуття освіти.

У зв'язку з цим, простежується тенденція масовизації та маркетизації освіти. У транзитивних країнах здобуття громадянами вищої освіти розглядається як соціальна норма. При цьому, масова вища освіта не володіє більше незалежністю, якою раніше користувалися елітарні університети, і тому не в змозі генерувати свою самостійну систему цінностей. Освіта із суспільного блага перетворилася на ринкову послугу. Відтепер вуз розглядається як структура з надання освітніх послуг, хоча не так давно освіта і ринок сприймалися як взаємовиключні категорії [1].

Зміни в характері конкуренції в умовах інформатизації суспільства і переходу до економіки мережних структур формує нові вимоги до системи освіти. Так звані віртуальні робочі місця, що, вже зараз широко розповсюджені і завдяки яким у низці випадків відпадає необхідність безпосереднього контакту між працівниками у трудовому процесі, потребують іншої психології праці, спеціальної підготовки, принципово іншого кваліфікаційно-освітнього рівня, можливо, навіть зміни самого поняття кваліфікації. Інтелектуальна економіка потребує спеціалістів нового типу: працівники крім високих професійних якостей мають бути спроможними до управлінської та підприємницької діяльності, до діагностування ділових відносин і встановлення ділових контактів, бути компетентними, мати високий інтелект і рівень культури, а також схильність до індивідуальної творчості, а, головне, розумітися на роботі в інформаційному світі, у глобальній інформаційній мережі.

Аналіз стану освіти в аспекті становлення глобальної економіки знань дає можливість виокремити наступні проблеми освітньої сфери: недостатня відповідність освітніх послуг вимогам суспільства в епоху становлення економіки знань; недостатня зорієнтованість структури і змісту професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти на потреби ринку праці та сучасні економічні виклики; низький рівень фінансово-економічного, матеріально-технічного, навчально-методичного та інформаційного забезпечення навчальних закладів; слабка мотивація суспільства та бізнесу до інвестування в освіту; відсутність систем мотивацій, стимулювання інноваційної діяльності в системі освіти та нівелювання ризиків негативних наслідків зазначеної діяльності; повільне здійснення гуманізації, екологізації та інформатизації системи освіти, впровадження у навчально-виховний процес інноваційних та інформаційно-комунікаційних технологій; недосконалість системи національного моніторингу та оцінювання якості освіти; неефективність управління системою та закладами освіти, недостатній розвиток самоврядування навчальних закладів, залучення до управління громадських інституцій, роботодавців та інших користувачів освітніх послуг; відсутність цілісної системи виховання, фізичного, морального і духовного розвитку і соціалізації дітей та молоді тощо [2].

Одним з проявів незбалансованості національної системи вищої освіти є малочисельність контингенту студентів у переважній більшості вищих навчальних закладів та їх розпороченість за підпорядкуванням. Досвід країн з високим рівнем вищої освіти вказує на прив'язку чисельності населення до кількості навчальних закладів. На основі аналізу даних табл. 1 можна зробити висновок, що для розвинених європейських країн ефективним є співвідношення в розмірі 0,5-0,8 млн. осіб на 1 вищий навчальний заклад.

Таблиця 1. – Співвідношення чисельності населення та кількості вищих навчальних закладів у європейських країнах у 2010 році (розраховано на основі [3])

Країна	Чисельність населення, млн. осіб	Кількість вищих навчальних закладів*	Чисельність населення на 1 ВНЗ, млн. осіб
Великобританія	62,74	123	0,51
Угорщина	9,97	19	0,52
Швейцарія	7,91	14	0,57
Іспанія	47,27	74	0,64
Італія	60,72	83	0,73
Франція	65,43	80**(380)	0,17 (0,82)
Чехія	10,5	73	0,14
Україна	45,51	325***	0,14
Болгарія	7,35	42	0,18

* – під вищими навчальними закладами маються на увазі університети

** – у Франції вища освіта представлена університетами (у кількості 80 закладів) і вищими школами (в кількості 300)

*** – під вищими навчальними закладами України маються на увазі ВНЗ III-IV рівнів акредитації, кількісний показник 2014 року

Ще більш розпорочені до минулого року були вищі навчальні заклади всіх рівнів акредитації, кількість яких разом з їхніми позабазовими структурними підрозділами перевищувала 2 тис., а якість підготовки в більшості з них не відповідала рівню вищої освіти. Велика кількість позабазових структурних підрозділів є свідченням конкуренції вищих навчальних закладів насамперед за чисельність студентів, а рівень їхніх знань стає другорядним чинником. Майже втрачено інтелектуальний відбір у вищу школу, ліцензований обсяг прийому до якої у 2012 р. становив 2,4 млн. місць, на які знайшлося

лише за різними підрахунками від 620 тис. до 800 тис. (або принаймні втричі менше) вступників. Досить суперечливою рисою вищої освіти України є значний відсоток університетів в системі вищих навчальних закладів. У 1991/1992 н.р. із 156 вищих навчальних закладів тільки 12 мали статус університетів, тоді як зараз їх 198 із 325 вузів III–IV рівні акредитації. Для порівняння, в Іспанії, чисельність населення якої корелює з Україною, їх 74 [4].

В умовах погіршення демографічної ситуації всередині нашої країни та посилення конкуренції на світовому ринку освітніх послуг дуже важливим з точки зору відтворення національного інтелектуального капіталу стає імідж вищих навчальних закладів країни. Вітчизняна система вищої освіти, входячи до першої двадцятки країн світу за кількістю іноземних студентів і аспірантів (у 2013-2014 навчальному році в українських ВНЗ навчалось 65 тис. іноземців), маючи 42 місце в світовому рейтингу розвитку вищої освіти, 28 місце за якістю викладання математичних, природничих наук і 27 місце за знанням англійської мови, значно поступається представленістю в міжнародних рейтингах університетів: у рейтингах QS World University Ranking та Academic Ranking of World Universities українські вищі навчальні заклади мало представлені, а в рейтингу Times Higher Education взагалі відсутні [5].

В існуючій сьогодні міжнародній системі рейтингів вищої школи визначаються два типи: країнові рейтинги, які характеризують рівень всієї національної системи вищої освіти (насамперед, Universitas 21 або U21), та рейтинги, які фокусуються виключно на окремих університетах світового рівня (Academic Ranking of World Universities, за версіями Times Higher Education та QS World University Ranking). Порівняльний аналіз основних складових обох типів рейтингування довів конвергенцію їх результатів: беззаперечними лідерами є університети та національна система вищої освіти США, за ними з певним відставанням – Великобританія, Австралія, Німеччина, Японія [6].

Серед великої кількості ранжирувань провідних університетів світу найбільш значущим вважається рейтинг Шанхайського університету, в який щорічно потрапляє 500 найкращих вузів планети (рейтинг формується на основі показників академічних досягнень університетів, насамперед, чисельність Нобелівських та Філдсовських премій з числа випускників та викладачів, публікації в провідних наукових журналах, цитованість праць). У списку 100 найкращих університетів 54 – американські, 11 – з Великобританії, по 6 – з Японії та Німеччини. Безкоштовність вищої освіти в Німеччині та більшості французьких університетів не дозволяє набирати викладачів з найвищої наукової когорти (у тому числі нобелівських лауреатів), що занижує показники рейтингів у порівнянні з американськими і британськими вузами [7].

Глобальний освітній простір як єдина цілісність, складовими якої є національні освітні системи та міжнародні інститути їхньої взаємодії, задає загальні правила функціонування, що значно зменшує можливості збереження національної ідентичності в процесах формування інтелектуального капіталу. Процеси формування та нарощування інтелектуального капіталу глобального рівня відбуваються сьогодні через активізацію міжнародної мобільності студентів, педагогів і науковців, чому сприяє отримання грантів і стипендій в інших країнах чи міжнародних організаціях; поява міжнародних програм та проєктів, що мають навчальний та науковий характер (участь у міжнародних дослідженнях); розвиток різних форм наднаціональної освіти (інституційна мобільність), у тому числі транснаціоналізації освітньої діяльності та ін.

Список використаних джерел

1. Полевич К.В. Тенденції трансформації системи освіти на шляху економіки знань / К.В. Полевич //Інноваційні технології розвитку у сфері харчових виробництв, готельно-ресторанного бізнесу, економіки та підприємництва: наукові пошуки молоді: тези

доповідей Всеукр. наук-практ конф молодих вчених і студентів (2 квітня 2015) – Харків: ХДУХТ, 2015. – Ч. 2. – С.88.

2. Помінова І. Вища освіта як інституційно-господарська платформа розвитку інтелектуального капіталу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук спец. 08.01.01 – «Економічна теорія та історія економічної думки» / І. Помінова. – Харків, 2015 р. – 23с.

3 Горбань А. Аналіз ринку вищої освіти в Україні за 2000-2013 рр. / А. Горбань, В. Шевчук // Science and Education a New Dimension: Humanities and Social Science. –2013. – Vol. 6. – P. 98-104.

4. Звіт про НДР «Роль освіти в забезпеченні господарського розвитку в умовах становлення економіки знань» / Наук. кер. – проф. Ушакова Н.Г. (№ ДР 0113U008388) – Харків: ХДУХТ, 2015. – 223 с.

5. Особливості потрапляння українських вузів у світові рейтинги [Електронний ресурс] – Режим доступу : [osvita.ua/Вища освіта/Статті/22909](http://osvita.ua/Вища_освіта/Статті/22909)

6. У рейтинг кращих вузів світу потрапили шість українських... [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.dt.ua>UKRAINE...reying...vuziv-svitu... ukrayinskih...html

7. Милло Б. Лучшие университеты или лучшие образовательные системы? / Б. Милло // Международное высшее образование. – 2014. – № 75.– С. 12-14.